

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

Факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Криміналістика»
обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 081 Право (Правозастосування)

за темою: **КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ, ДІАГНОСТИКА ТА
ПРОГНОЗУВАННЯ**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 6 від 21.08.2023 року № 7

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції

1. Поняття криміналістичної ідентифікації як методу пізнання і одержання доказів при розслідуванні злочинів.
2. Ідентифікація та її ознаки. Види ідентифікації та методи, що використовуються.
3. Методика ідентифікаційних досліджень.
4. Встановлення групової належності об'єкту і його доказове значення.
5. Поняття, сутність та методика криміналістичної діагностики.
6. Об'єкти і суб'єкти криміналістичного діагностування, етапи діагностичного дослідження. Види криміналістичної діагностики.
7. Криміналістичне прогнозування та його наукове і прикладне значення.

Література:

Основна:

Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярської ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1) :
http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6440/Kryminalistyka_Pidruchnyk_Tom%201_Kharkiv_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Текст лекції

Вступ

Теорія криміналістичної ідентифікації займає особливе місце серед загальнотеоретичних питань криміналістики, оскільки являється науковою базою для вивчення ряду напрямів в криміналістиці, наприклад, криміналістичне вчення про зовнішність людини, криміналістичне вивчення слідів та ін.

Крім того її роль велика і в практичній діяльності.

Необхідно відмітити, що ця тема представляє деяку складність, тому що розглядає чисто теоретичні питання основані на базі філософських понять.

Перейдемо до розгляду першого питання нашої лекції.

1. Поняття криміналістичної ідентифікації як методу пізнання і одержання доказів при розслідуванні злочинів.

Ідентифікація (від лат. *identificare* — ототожнювати) — це встановлення тотожності об'єкта з іншими за певними ознаками, властивостями. Це також процес дослідження об'єкта, форма пізнавальної діяльності.

Ідентифікацію застосовують у різних сферах знань, зокрема, у

кримінальному судочинстві для встановлення істини у кримінальній справі.

Криміналістична ідентифікація — це процес встановлення індивідуальної тотожності об'єкта за відображеннями, що він залишив, результати якого мають значення для розслідування злочину або розгляду кримінальної справи.

Методологічною основою ідентифікації як форми пізнавальної діяльності є закони формальної логіки (переважно закон тотожності) і категорії матеріалістичної діалектики. Учення про діалектичну тотожність виходить із визнання індивідуальності об'єктів матеріального світу. І сама людина, і все, що її оточує, є індивідуальним. Індивідуальність об'єкта полягає в тому, що, з одного боку, він подібний самому собі, а з іншого — відрізняється від усіх інших. Суть закону тотожності полягає в тому, що будь-яка думка про предмет тотожна собі, хоч би скільки разів вона повторювалася. Отже, суть ідентифікації полягає у встановленні одного й того самого в різних об'єктах або одного об'єкта в різних станах. Таким чином, закон тотожності відображає структуру розгляду будь-чого: свідчення існування будь-якого факту, події, явища; встановлення різних станів об'єкта: на цей час, у минулому та майбутньому; визначення моментів часу.

За допомогою ***криміналістичної ідентифікації*** розв'язують вузькі ідентифікаційні завдання, що зводяться до встановлення тотожності конкретного об'єкта, який має стійку зовнішню форму. Такі завдання виникають під час розслідування окремих видів злочинів, коли необхідно встановити, наприклад, вид, клас або модель пістолета, конкретний екземпляр зброї, з якої було зроблено постріл, або знайти й ототожнити саме те знаряддя зламу, яким залишено сліди. У процесі доказування прийнято оперувати категоричними висновками, достовірними фактами, хоча, можливе використання й імовірнісних суджень про клас, вид або родову належність конкретного об'єкта. Цим криміналістична ідентифікація відрізняється від ідентифікації як загального методу, який застосовується у різних сферах знання. У процесі ідентифікації, як загального методу, встановлюють тотожність групи, виду, роду, класу, а у процесі криміналістичної ідентифікації (конкретного методу) — тотожність індивідуального конкретного об'єкта.

Криміналістичний метод ідентифікації є окремим (спеціальним), бо завдання, які за його допомогою розв'язуються, зводяться до встановлення тотожності конкретного об'єкта — особи, предмета, події, факту.

Методологічними засадами теорії ідентифікації є:

- *загальний взаємозв'язок явищ у природі та суспільстві (якщо є наслідок, то обов'язково була причина, немає наслідку без причини, злочинів без слідів);*
- *усі об'єкти матеріального світу індивідуальні (згідно з Г. Гегелем, немає двох однакових речей); будь-який об'єкт, подія, явище індивідуальні й можуть бути ототожнені;*
- *усі об'єкти рухаються й видозмінюються, тому об'єкт залишається собою тільки певний час, що залежить від швидкості змін (час, протягом*

якого об'єкт залишається відносно незмінюваним і його можна ототожнювати, називається **ідентифікаційним періодом**. Так, ідентифікаційний період каналу ствола зброї залежить від кількості здійснених пострілів, а леза сокири — від його зносу).

За допомогою криміналістичної ідентифікації в судовій і слідчій практиці встановлюють конкретні події, механізм злочину й осіб, які його вчинили, а також розшукують і розпізнають будь-які об'єкти злочинного діяння. Тому доказування у кримінальному провадженні можна інтерпретувати як ідентифікаційний процес, який здійснюється різними методами пізнання істини, зокрема, методом криміналістичної ідентифікації.

2. Ідентифікаційні ознаки. Види ідентифікації та методи, що використовуються.

Ідентифікацію як окрему теорію встановлення тотожності у кримінальному судочинстві розробив С. Потапов. Значний внесок у розвиток теорії криміналістичної ідентифікації зробили Н. Терзієв, Б. Шевченко, А. Вінберг, В. Колдін, Р. Белкін, М. Селіванов, М. Сегай, М. Салтевський та інші вчені-криміналісти.

Об'єктами ідентифікації вони стають тоді, коли потрапляють в орбіту судового процесу, а встановлення тотожності набуває істотного значення для провадження.

Ідентифікаційні ознаки – це прояв прикмет, властивостей певного об'єкту, які його характеризують і виділяють серед інших. Кожний об'єкт матеріального світу володіє певною сукупністю ознак, які характеризують його зовнішню будову, а також особливості матеріалу, з якого він складається.

Ідентифікаційні ознаки класифікуються на загальні та окремі.

Загальні ідентифікаційні ознаки – це такі, які характеризують об'єкт у цілому (форму, розміри, колір) і притаманні однорідній групі об'єктів. Наприклад, такі ознаки має партія вироблених кросівок 43-го розміру і певної моделі. Загальні ознаки, що відобразилися у сліді, дозволяють визначити, що вони належать кросівку певної групи (партії).

Окремі ідентифікаційні ознаки – це такі, які характеризують деталі певного об'єкта і дозволяють його виділити із групи однорідних об'єктів. Тобто йдеться про специфічні ознаки (нетипові), які рідко зустрічаються серед однорідних об'єктів. Щодо взуття, то окремими ознаками виступають наслідки зносу, пошкоджень, які відображаються в його слідах. Чим рідше зустрічається ознака, тим вона цінніша для ідентифікації. Але у всіх випадках для висновку про тотожність **повинна бути виявлена певна сукупність загальних і окремих ознак** (ідентифікаційне поле).

Для ідентифікації досить важливою є відносна стійкість ознак об'єкта. Всі об'єкти матеріального світу з часом змінюються - втрачають попередні ознаки і набувають нових. Часовий період, на протязі якого зберігаються загальні та окремі ознаки об'єкта і, відповідно, зберігається його придатність до ідентифікації, називається **ідентифікаційним періодом**. Для різних

об'єктів довжина ідентифікаційного періоду є різною. Наприклад, для взуття він визначається місяцями, а для вогнепальної зброї – роками (точніше, кількістю пострілів). Звичайно, ідентифікаційний період певного об'єкта залежить не стільки від часу, скільки від інтенсивності його використання та умов, що впливають на швидкість його змін.

Класифікаційні види криміналістичної ідентифікації:

а) за характером встановлюваної тотожності криміналістичну ідентифікацію поділяють на *індивідуальну*, у процесі якої вирішуються питання тотожності індивідуально визначеного об'єкта, і *групову* (родову), за допомогою якої ототожнюють класифікаційну групу, до якої належить досліджуваний об'єкт. Останню називають класифікаційним дослідженням.

Під час групової та індивідуальної ідентифікації встановлюють тотожність, а не подібність. Об'єкти, що належать до однієї класифікаційної групи, схожі за ідентифікаційними ознаками, якими характеризується ця класифікаційна група, але подібними можуть бути й об'єкти з різних класифікаційних груп. Тому критерій подібності об'єктів не може бути достатнім для формулювання висновку про належність досліджуваного об'єкта до тієї чи іншої групи. У кожному окремому випадку треба встановити, чи є тотожними класифікаційні групи. Чітке розмежування індивідуальної та групової ідентифікації необхідне насамперед для того, щоб правильно оцінити доказове значення результатів ідентифікаційних досліджень. У слідчій та судовій практиці траплялося, що висновок про групову тотожність тлумачився як тотожність індивідуально визначеного об'єкта і, отже, переоцінювалося доказове значення, результатів групової ідентифікації. Неправильно було б і недооцінювати значення групової ідентифікації. Беззаперечно, що під час розслідування злочинів встановлення конкретного об'єкта у процесі ідентифікації важливіше, ніж встановлення того, до якої групи належить цей об'єкт. Але це не дає підстав твердити, що завжди групова ідентифікація відіграє в судовому доказуванні меншу роль, ніж індивідуальна. Так, негативний висновок експерта після виконання групової ідентифікації, як правило, має не менше доказове значення, ніж висновок про тотожність індивідуально визначеного об'єкта. Наприклад, якщо експерт дійшов висновку, що вилучена з трупа куля була вистріляна з пістолета "Маузер", то вилучений у підозрюваного пістолет Макарова до цього пострілу жодного стосунку не має. Цей приклад підтверджує також висновок про те, що за допомогою групової ідентифікації (групофікації, класифікації) можна звужити коло об'єктів, які піддаються перевірці, і здійснювати більш цілеспрямований і успішний пошук необхідного об'єкта. Значення групофікації полягає в тому, що в багатьох дослідженнях вона є першим необхідним етапом встановлення індивідуальної тотожності.

б) за природою об'єктів, що ідентифікуються, відокремлюють ідентифікацію:

- за матеріальними відображеннями;

- за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті, уявними образами).

Така класифікація є загальноприйнята.

в) за матеріально фіксованими відображеннями:

- ідентифікацію цілого;

- за його частинами. У цьому разі застосовують переважно експертні методи дослідження, багато уваги приділяють аналізу механізму виникнення матеріально фіксованих відображень, використовують порівняльні зразки, здійснюють окремі та порівняльні дослідження об'єктів, що ідентифікуються, і тих, за допомогою яких виконують ідентифікацію. Ідентифікація цілого за частинами передбачає не тільки вивчення слідів поділу цілого (слідів розриву, розпилювання, розрізу), а й аналіз структури та складу речовини (матеріалу) досліджуваних частин цілого.

г) за суб'єктом ототожнення поділяють на *слідчу* та *експертну*. Якщо для розв'язання ідентифікаційного завдання немає потреби застосовувати спеціальні знання, слідчий здійснює ідентифікацію самотійно, за допомогою пред'явлення для впізнання особи чи предмета або безпосередньо аналізуючи та порівнюючи об'єкти під час слідчого огляду, обшуку, а також допиту, коли слідчий впевнюється в особі допитуваного за паспортом чи іншим документом, або порівнює об'єкт за описом допитуваного. До цього виду ідентифікації належить, також, ототожнення об'єктів співробітниками оперативних підрозділів у процесі оперативно-розшукової діяльності, а також судом у процесі судового розгляду. Експертну криміналістичну ідентифікацію здійснюють за клопотанням слідчого чи постановою суду відповідні спеціалісти у певній сфері криміналістичної експертизи.

д) за об'єктом дослідження виокремлюють ідентифікацію *людини, предметів, речей, речовин, тварин, процесів, станів, явищ*.

є) за сферою криміналістичної техніки криміналістичну ідентифікацію поділяють на *дактилоскопічну, судово-балістичну, трасологічну, почеркознавчу, техніко-криміналістичну, за ознаками зовнішності* тощо.

ж) за процесуальною формою ідентифікація поділяється на *процесуальну* та *непроцесуальну*. Процесуальна здійснюється під час слідчих і судових дій, а непроцесуальна – під час оперативно-розшукової діяльності.

Непроцесуальна форма ідентифікації може мати місце до відкриття кримінального провадження, наприклад, при затриманні працівником патрульної поліції підозрювану у вчиненні злочину особу за зверненням громадянина, який упізнав у ньому злочинця. Типовим прикладом такої форми ідентифікації є також використання співробітником оперативного підрозділу словесного портрету розшукуваного злочинця або його суб'єктивного портрета («фоторобота») при здійсненні оперативно-розшукових заходів. Прикладом непроцесуальної форми ідентифікації можуть бути і попередні дослідження об'єктів спеціалістом, який бере участь в огляді місця події. Результати ототожнення, у наведених прикладах, мають тільки орієнтуюче значення і повинні перевірятися шляхом проведення певних процесуальних дій.

Процесуальна форма ідентифікації має місце при проведенні слідчих

(розшукових) дій. Такими діями є пред'явлення об'єкта для впізнання (ст., ст. 228-232 КПК України) і проведення експертизи (ст., ст. 242-245 КПК України). Сутність пред'явлення для впізнання полягає в ідентифікації об'єкта за мисленим образом, що зберігся у пам'яті особи. Для забезпечення достовірності результату процедура проведення цієї слідчої дії детально регламентована законом. Процедура і результати відображаються у протоколі, який є джерелом доказів.

Експертиза буде мати ідентифікаційний характер, якщо їй ставиться відповідне завдання (вона може мати і діагностичний характер). Ідентифікаційна експертиза полягає у порівняльному дослідженні ознак, які відобразилися в сліді злочину, і ознак досліджуваного об'єкта, для чого може знадобитися одержання необхідних зразків. Хід і результати експертного дослідження фіксуються у висновку експерта, який, як і протоколи слідчих дій, є джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Шляхом використання методу ідентифікації встановлюється конкретний об'єкт, який залишив слід, що є *прямим доказом* певного факту (наприклад, що певна особа була на місці події; що саме ця особа написала чи підписала документ; що постріл було зроблено саме з даного пістолета тощо). Таким чином, вирішується завдання доказування зв'язку певної людини або іншого об'єкта з подією злочину.

Кожний вид ідентифікації має специфічні завдання та методи дослідження.

Криміналістична ідентифікація, як метод, має такі ознаки:

- її об'єктами є всі тіла живої та неживої природи, що мають стійку зовнішню форму;
- її здійснюють за матеріальним та ідеальним відображеннями ознак зовнішньої будови об'єктів;
- її застосовують у процесі доказування у кримінальних провадженнях, під час проведення окремих слідчих дій (пред'явлення для впізнання та судової експертизи).

Об'єкти ідентифікації

Вони поділяються на дві групи. Перша група — ідентифікуємі об'єкти (ті, що ідентифікуються) — це об'єкти, що за припущенням слідчого відображають ознаки ідентифікованого об'єкта. Наприклад, людина, зброя, транспортний засіб, пишучій пристрій тощо.

Друга група — ідентифікуючі об'єкти (за допомогою яких встановлюється ідентифікуємий об'єкт) — це об'єкти, походження яких від певного об'єкта є безсумнівним. Наприклад, сліди ніг, пальців рук, знарядь зламу тощо, виявлені на місці події. Такі ідентифікуючі об'єкти називаються *зразками*. Залежно від характеру даної ідентифікації та властивостей інших ідентифікуючих об'єктів до зразків ставляться ті або інші вимоги. Загальною і найважливішою вимогою є безсумнівність походження зразків. Останні, у свою чергу, поділяються на вільні та умовно вільні, або експериментальні.

Один предмет (речовий доказ) може мати кілька ***ідентифікаційних***

полів – тобто сукупностей ідентифікаційних ознак, які відобразилися на об'єкті у конкретних умовах взаємодії. Наприклад, під час обшуку у підозрюваного М. було вилучено пістолет ТТ зі слідами пальців рук. За допомогою судово-балістичної експертизи встановлено, що пострілом саме з цього пістолета було вбито потерпілого Б. У результаті дактилоскопічної експертизи встановлено, що сліди пальців рук на пістолеті були залишені М. Таким чином, під час судово-балістичної ідентифікації пістолет був ідентифікуємим об'єктом, а засобами ідентифікації, тобто ідентифікуючими об'єктами були гільзи та кулі, виявлені на місці події і вилучені з трупа. Сліди пальців рук на пістолеті у процесі дактилоскопічної ідентифікації були засобом ідентифікації, тобто ідентифікуючим об'єктом за допомогою якого було встановлено ідентифікуємий об'єкт – підозрюваного М.

За відсутності відповідних засобів, ідентифікацію здійснити неможливо. Необхідною її передумовою є взаємодія об'єктів — відображення ознак і властивостей одного (ідентифікованого) на іншому (засобі ідентифікації).

У слідчій практиці існують випадки, коли на момент ідентифікаційного дослідження об'єкт, який підлягає ототожненню, ще не знайдений і не наданий експертові, але об'єктивно існує. У цьому разі завдання експерта полягає в тому, щоб за ознаками, відображеними на засобі ідентифікації, скласти більш-менш повну й детальну характеристику ідентифікуємого об'єкта, яка могла б допомогти слідчому виявити його.

Суб'єктами криміналістичної ідентифікації є:

- експерт, спеціаліст, які за зверненням сторони кримінального провадження або дорученням слідчого судді, проводять судову експертизу або дослідження під час ідентифікації за матеріальними відображеннями;
- свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений — під час ідентифікації за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті).

У процесі ідентифікації ознаки ідентифікуємого об'єкта порівнюють з їх відображеннями на засобі ідентифікації. **Якщо вони збігаються, формують сукупність ознак, на основі яких констатують тотожність.** Ідентифікуємий об'єкт може бути тільки один, а засобів його ідентифікації — кілька. Зокрема, людину можна ідентифікувати за слідами пальців рук, ніг, зубів, за голосом і почерком, кров'ю, слиною, ДНК.

Під час ідентифікації за уявним образом (ідеальним відображенням) ідентифікують реальний об'єкт, який пред'являють для впізнання. При цьому засобом ідентифікації є уявний образ (слід пам'яті) того, хто впізнає (обвинуваченого, потерпілого, свідка, підозрюваного). Уявний образ, що зберігається в пам'яті людини, має відповідати таким самим вимогам, що й кожний засіб ідентифікації: бути достатньо повним і чітким, мати достатню сукупність ознак, за якими можна ідентифікувати шуканий об'єкт. Якщо уявний образ не відповідає цим вимогам, він не може бути засобом ідентифікації, а отже, здійснити впізнання в цьому разі неможливо.

Крім ідентифікуємого та ідентифікуючого об'єктів у процесі ототожнення застосовують ***порівняльні зразки***. Вони необхідні тоді, коли

безпосередньо порівняти об'єкти неможливо чи дуже важко: наприклад, для вирішення питання про виконавця досліджуваного рукопису, без відповідних зразків, неможливо порівняти ідентифікаційні ознаки, що відображені в рукописі, з почерком виконавця. Для цього необхідні порівняльні зразки почерків осіб, яких перевіряють. Під час ідентифікації нарізної вогнепальної зброї за стріляною кулею, порівняти мікрорельєфи каналу ствола та циліндричної поверхні стріляної кулі дуже важко. Тому, для полегшення дослідження необхідні зразки для порівняння: стріляні з цього екземпляра зброї експериментальні кулі, які б опосередковували порівняння особливостей поверхонь досліджуваної кулі й ствола.

Зразки для порівняння мають відповідати таким вимогам:

- а) не може бути взяте під сумнів їх походження від об'єктів, які перевіряють;
- б) вони мають відображати достатню кількість властивостей цих об'єктів;
- в) вони мають бути придатними для порівняння із засобами ідентифікації.

Порівняльні зразки поділяють на:

а) *вільні* порівняльні зразки — це об'єкти, які виникли поза зв'язком з певним кримінальним провадженням. Як правило, вільні зразки з'являються у період, що передував вчиненню правопорушення та відкриттю кримінального провадження. До вільних зразків належать заяви, листи, «чорнові записи», чернетки, щоденники та інші документи, виявлені під час обшуку, огляду.

б) *Експериментальні* порівняльні зразки отримують спеціально, в разі призначення ідентифікаційної експертизи, у підозрюваного, обвинуваченого, свідка чи потерпілого на підставі і в порядку, передбаченому ст. 245 КПК України. Існують спеціальні тактичні прийоми та технічні способи отримання експериментальних зразків, які забезпечують їх придатність і максимальну інформативність. Як правило, експериментальні зразки отримує слідчий. Коли отримати такі зразки можна тільки в разі застосування спеціальних методик (наприклад, експериментальних стріляних куль), потрібні дії виконує експерт, отримання експериментальних зразків є складовою експертного дослідження. Обов'язок слідчого в такому разі — надання експертові не тільки досліджуваного об'єкта (наприклад, пістолета), а, за можливості, й відповідний матеріал для отримання зразків (наприклад, патрони, вилучені у підозрюваного).

в) *умовно вільні* порівняльні зразки отримані під час кримінального провадження, але не спеціально для проведення експертизи (наприклад, протокол допиту підозрюваного, який був написаний власноруч, його клопотання, заяви тощо).

3. Методика ідентифікаційних досліджень.

Ідентифікація та групофікація — дослідницькі процеси, структура яких має одні й ті самі етапи:

а.) Експертний огляд об'єктів — початковий етап будь-якого ідентифікаційного дослідження об'єктів, який здійснюють для того, щоб встановити відповідність їх ознак і властивостей опису, що міститься в постанові про призначення експертизи чи протоколі огляду місця події. Під час огляду експерт встановлює, чи всі, перелічені в постанові матеріали були йому надані, чи процесуально правильно оформлені. Крім того, експерт визначає достатність і придатність наданих об'єктів для ідентифікації. Якщо матеріалів недостатньо, експерт повідомляє про це слідчого і зазначає, які матеріали необхідно надати додатково. У процесі огляду надані об'єкти фотографують в упаковці та без неї.

б.) Окреме дослідження спрямоване на дослідження ідентифікованих об'єктів та об'єктів — засобів ідентифікації, окрему їх фіксацію, виявлення, закріплення та встановлення сукупності ознак і властивостей, насамперед об'єкта, який ототожнюється, що дає змогу індивідуалізувати його за характером відображення в засобах ототожнення. Під час такого дослідження встановлюється механізм взаємодії й утворення ознак як на ототожнюваному об'єкті, так і на засобі ототожнення, зокрема, визначаються вид руху (фізичний, механічний, біологічний) та енергія слідоутворення (кінетична, теплова, магнітна, електрична).

Виявлені ознаки та властивості об'єктів оцінюють, визначають їх стійкість, незалежність та ідентифікаційну значущість. Повнота виявлених ознак забезпечується дослідженням усього ідентифікаційного поля об'єкта. Для фіксації виявлених ознак їх фотографують, кожний окремо, великомасштабною макрозйомкою чи мікроскопічним методом, а сформовану сукупність – разом.

в.) Експериментальне дослідження має на меті отримання властивостей та ознак ототожнюваного (відображуваного) об'єкта у формах, які задовольняють процес порівняльного дослідження. Наприклад, під час експериментальної стрільби з ототожнюваної зброї відтворюються сліди бойка та зачепа викидача. Для отримання окремих експериментальних слідів, наприклад, каналу ствола гладкоствольної зброї, сконструйовано спеціальні пристрої та устаткування. Таким чином, під час експериментального дослідження отримують ознаки ототожнюваного об'єкта для порівняльного дослідження.

Сутність експериментального дослідження полягає не тільки в отриманні зразків для порівняльного дослідження, а й у виявленні, фіксації та уявленні внутрішніх властивостей ідентифікованого об'єкта та їх відображення у засобі ідентифікації. Особливо це необхідно при дослідженні сипких, рідких і газоподібних речовин, а також частин цілого, які втратили конформність лінії розчленування. У цьому разі застосовують мікроскопічні, люмінесцентні, спектро- і хроматографічні, а також інші методи встановлення якісно-кількісного складу зразків, сталості їх властивостей, кореляційної залежності.

г.) Порівняльне дослідження спрямоване на встановлення ступеня і збігу ознак ототожнюваного об'єкта, зафіксованих у засобах ідентифікації.

Порівняльне дослідження має бути повним і детальним. Порівнюються в деталях не тільки найбільш очевидні й характерні ідентифікаційні ознаки, а й усі ознаки, виявлені на етапі окремого дослідження, незалежно від їх кількості та ступеня прояву. Часто, порівняння саме дрібних, малопомітних особливостей дає змогу експертові зробити правильний висновок про тотожність об'єктів.

Порівняння здійснюють трьома способами:

- *Зіставлення* — розміщення порівнюваних об'єктів поряд так, щоб можна було одночасно спостерігати за їх ознаками. Цей процес відбувається через безпосереднє порівняння ознак ототожнюваного об'єкта з ознаками засобів ототожнення, шляхом проектування порівнюваних ознак на один екран або розміщення їх в одному полі мікроскопа.

- *Суміщення* — розташування порівнюваних об'єктів в одному полі так, щоб ознаки одного були продовженням ознак іншого. Цей спосіб найчастіше застосовують для порівняння слідів ковзання, що є чергуванням борозенок і валиків. Суміщення можна здійснювати за допомогою розрізу порівнюваних зображень ознак за однаковими лініями та поєднання розрізаних частин за збіжними ознаками. Для цього використовують спеціальні прилади — порівняльні мікроскопи МСК-1 та МС-5-П та ін.

- *Накладення* — встановлення такого контакту між порівнюваними об'єктами, щоб їх можна було спостерігати у світлі, яке проходить наскрізь. Для цього спільне зображення об'єктів переносять на прозорий матеріал (скло, плівку), а потім суміщаючи їх один з одним, досліджують форми, розміри та розташування ознак у прохідному світлі. Так виявляють дописки та вставки на окремих документах, виконаних за допомогою копіювального паперу в одну закладку. Для застосування цього способу в експертній практиці сконструйовано спеціальний прилад оптичного накладення.

У методиці ідентифікаційного дослідження ознак і властивостей основною умовою об'єктивності дослідження та обґрунтованості висновків є порівняння об'єктів у порівняльних формах і станах. З огляду на це до порівнюваного матеріалу висувають такі *вимоги*:

- зразки мають бути отримані на однаковому чи схожому з матеріалом ототожнюваного об'єкта копіювальному матеріалі;
- порівнювані об'єкти мають бути зафіксовані в одному масштабі, ракурсі та за однакового освітлення;
- порівнювані ознаки мають бути виражені з однаковим рівнем деталізації (мікро- чи макроскопічним, молекулярним, генним);
- збіжні ознаки мають надавати однакові результати, за різних прийомів і засобів порівняння.

Дотримання наведених вимог до порівнюваних об'єктів забезпечує об'єктивність оцінки результатів порівняння та достовірність зроблених висновків.

Оцінювання результатів порівняння та обґрунтування висновків — завершальний етап ідентифікаційного дослідження. Це логічна діяльність, яка полягає у співвідношенні результатів дослідження з походженням

порівнюваних об'єктів, механізмом утворення відображень. Збіжні ознаки оцінюють кожну окремо й у сукупності, насамперед, з позиції достатності подання ідентифікаційного поля ототожнюваного об'єкта. Порівнюють якість і кількість збіжних ознак і таких, що різняться, пояснюють їх походження. Після цього сформовану сукупність оцінюють як неповторну, з'ясовують та пояснюють вплив на її індивідуальність об'єктів, що різняться, і приходять до висновку про індивідуальність сукупності.

Таким чином, у процесі оцінювання збіжності чи відмінності ознак формується внутрішнє переконання про *неповторність* збіжного комплексу ознак, а на його основі — висновок про тотожність або відмінність об'єкта, його вид, рід чи клас. Під час групофікації роблять висновок про схожість, однорідність або спільне джерело походження ознак.

Вирішальним на цьому етапі експертизи є оцінювання всієї сукупності ідентифікаційних ознак, притаманних тому чи іншому об'єкту ідентифікації. Питання про те, який мінімальний комплекс ознак в кожному конкретному випадку достатній для обґрунтування категоричного висновку, — одне з основних у теорії криміналістичної ідентифікації. Його правильне вирішення залежить не тільки від якості поданих для експертизи об'єктів, повноти й ретельності виконаного дослідження, а й від інших факторів: професійної підготовки, кваліфікації й досвіду експерта, його уважності, зосередженості, інших суб'єктивних якостей, а також від того, якими критеріями він керується при оцінюванні ознак. Звести до мінімуму вплив суб'єктивних факторів на експертний висновок, виробити об'єктивні критерії оцінювання означає підвищити науковий рівень і достовірність експертизи, виключити випадки експертних помилок.

Як зазначалося, єдиною підставою для висновку про тотожність об'єктів є індивідуальна (неповторна) сукупність їх ідентифікаційних ознак.

Висновок експерта про тотожність може бути:

- *позитивним або негативним;*
- *категоричним або ймовірним.*

Якщо сукупних ознак недостатньо для категоричного висновку, експерт обмежується ймовірнісним висновком (з високим ступенем імовірності). Доказове значення має лише категоричний позитивний або негативний висновок, а ймовірнісний не є доказом і може бути використаний тільки в оперативно-розшуковій діяльності. Експерт повинен відмовитися робити висновок, якщо наданих йому матеріалів недостатньо чи вони неякісні й непридатні для ідентифікації. Мотивами відмови експерта можуть бути також його некомпетентність у предметі призначеної експертизи і відсутність надійних експертних методик.

4. Встановлення групової належності об'єкту і його доказове значення.

Встановлення групової належності — окрема криміналістична теорія, практична реалізація якої в судово-слідчій практиці дає змогу встановлювати схожість об'єктів і на цій основі зараховувати їх до певного класу, виду, роду

чи групи. Поряд з ідентифікацією, встановлення родової (групової) належності, як самостійного процесу дослідження, запропонував Н. Терзієв. Цей процес зводиться до того, що досліджуваний об'єкт слід зараховувати до певного класу за його родом чи видом. Тому, встановлення групової належності іноді називають *класифікаційним дослідженням*. Так, матеріальний предмет, який має стійку зовнішню форму (наприклад, ніж), належить до класу холодної зброї, коли визначають його вид (ніж туристський, побутовий або фінський). Аналогічним є процес встановлення групової належності невідомих речовин, які не мають стійкої зовнішньої форми (сипких, рідких і газоподібних), коли властивості невідомої речовини порівнюються з властивостями речовини відомого виду, роду, класу чи групи. З огляду на схожість порівнюваних властивостей речовин, які не мають стійкої зовнішньої форми, доходять висновку про зарахування їх до конкретної класифікаційної групи (наприклад, до класу отруйних речовин).

В основі процедури встановлення групової належності лежить метод порівняння ознак і властивостей об'єкта з матеріальними відображеннями їх на іншому об'єкті – носіїві відображень. При цьому процес дослідження завершується встановленням не тотожності, а групової належності. Тому, за аналогією з відомими поняттями "ідентифікація" та "класифікація", суттю яких є порівняння, ***процес встановлення групової належності доцільно називати групофікацією.***

Об'єкти групофікації. Практична реалізація групофікації зводиться до встановлення загального (схожого) у двох порівнюваних об'єктах. Такі об'єкти можуть бути індивідуально визначеними предметами зі стійкою зовнішньою формою, що дає змогу ототожнювати ціле, і предметами-речовинами (сипкими, рідкими, газоподібними), наділеними лише властивостями — внутрішніми ознаками, яких достатньо для зарахування речовин до однієї групи, виду, роду, класу. У процесі групофікації і перші, і другі є носіями ознак і властивостей цілого, відображають його.

Відображуваним об'єктом у процесі групофікації є те, що було розділене, розчленоване (зруйноване) внаслідок скоєння злочину й нині не існує, а лише уявляється як суб'єктивний образ цілого, що існувало раніше.

Криміналістична ідентифікація та групофікація мають єдину мету дослідження — встановлення тотожності чи групової належності. Якщо частини розчленованого цілого зберегли конформність меж (країв) на розчленованих об'єктах, то дослідження, як правило, завершується висновком про тотожність розчленованого цілого, наприклад, що шматок фарного скла, знайденого на місці події, шматки скла, що залишились у фарі автомашини громадянина Р., до розчленування становили одне ціле. Якщо порівнювані розчленовані об'єкти не зберегли конформності меж (ліній розчленування), то встановлюють схожість властивостей, достатніх лише для класифікаційного висновку (про те, що шматок фарного скла, знайдений на місці події, і шматки фарного скла, що містились у фарі автомашини громадянина Р., за фізико-хімічними властивостями однакові).

У процесі групофікації речовин порівнюють їх конкретні маси й

об'єми, які не мають стійкої зовнішньої форми. За такими властивостями можна сформулювати висновок лише про належність речовин до одного класу, роду, виду чи певної малої групи. Цей висновок стосується двох порцій речовини, які раніше (імовірно) були одним цілим. Перехід від ймовірного висновку до достовірного слідчий здійснює при доказуванні у кримінальному провадженні. Об'єкти, що відображають ціле у процесі групофікації, є частинами відображуваного, яке існувало в минулому, до моменту розділення його у зв'язку з подією. Тому відображуваний об'єкт у криміналістиці іноді називають *загальним джерелом*.

Групофікація як стадія ідентифікації. Встановлення групової належності можна інтерпретувати, з одного боку, як першу стадію ідентифікації для пізнання загального в конкретному, а з іншого – як самостійний метод дослідження, що проводиться з метою зареєстрування об'єкта до певного класу, роду, виду чи вузької групи.

Ідентифікація — це стадійний процес дослідження, що передбачає виокремлення конкретного із загального. Так, починаючи порівнювальне дослідження відбитків пальців рук, насамперед, їх групують за типами візерунків на дуги, петлі та завитки. Потім кожен групу поділяють на менші, за обсягом, підгрупи за певною сукупністю ознак. З отриманою підгрупою роблять те саме, і так доти, поки не зменшать кількість груп до двох об'єктів, ідентифікаційне поле кожного з яких містить неповторну сукупність ознак. Отже, процес пізнання конкретного здійснюється через виокремлення із загального. Тому групофікація є першою стадією ідентифікації об'єктів, тотожність яких можна легко встановити.

Встановити тотожність методом криміналістичної ідентифікації не завжди можливо внаслідок неповноти відображення. Таким чином, ідентифікація завершується стадією групофікації. Наприклад, на місці вбивства знайдено нечіткі сліди взуття. Експертизою встановлено, що ці сліди залишив чоловік, узутий у нове взуття розміром 27, на підошвах якого малюнок "у ялинку". Отже, визначено вид і групу взуття, серед яких слід шукати необхідні. Якщо підозрюваний носить взуття 27-го розміру, причому на підошвах є малюнок "у ялинку", то це не означає, що слід на місці злочину залишив саме він. Таке взуття є в місцевому магазині, і його могли придбати інші мешканці місцевості. Однак встановлення групи взуття, обмеженої двома конкретними ознаками, дає змогу цілеспрямовано висувати розшукові та слідчі версії. Зрозуміло, що якби сліди мали більше ознак (наприклад, характер зношення рельєфного малюнка, будь-які пошкодження, що утворилися на підошві внаслідок експлуатації взуття), то можна було б ототожнювати взуття за слідами.

У наведеному прикладі криміналістична ідентифікація завершилась встановленням тільки групової належності. Дослідження холодної зброї та інших невідомих предметів, коли потрібно встановити, чи є досліджуваний предмет холодною або вогнепальною зброєю, так само може завершитися на першій стадії ідентифікації, коли, наприклад, ніж визнається «фінським».

Групофікацію, як самостійний метод дослідження, застосовують

для дослідження сипких, рідких і газоподібних об'єктів, тотожність яких встановити за допомогою криміналістичної ідентифікації неможливо, бо ці об'єкти не мають стійкої зовнішньої форми.

Розглянемо приклад. Зі складу вкрали кілька мішків пшениці. У підозрюваного виявлено два мішки пшениці. Експерт, порівнюючи зразки пшениці зі складу з вилученими у підозрюваного, встановив, що обидва зразки належать до одного сорту й виду, одного року врожаю, мають однакову схожість, засміченість тощо. На основі ідентичних властивостей він дійшов висновку, що порівнювані зразки однакові й належать до сорту пшениці "Миронівська 808", тобто встановив їх клас (злакові), рід (пшениця) і вид ("Миронівська 808"). Можна було б продовжити досліджувати зразки зерна і встановити інші подібні властивості за допомогою методики судово-біологічної експертизи, тобто досягти дещо більшої схожості, але не тотожності, оскільки пшениця, вилучена у підозрюваного, і зерно зі складу, після поділу на частини, утворили два нових конкретних об'єкти, кожний з яких тотожний тільки собі.

Аналогічним є процес дослідження рідких і газоподібних речовин, скажімо, встановлення групи крові за двома плямами, визначення сорту вина дегустатором тощо. У цьому разі ідентифікують не конкретну порцію речовини, а тільки встановлюють, чи належить вона до певного виду, роду, класу, раніше відомого й визначеного сукупністю властивостей і ознак.

Отже, встановлення групової належності сипких, рідких і газоподібних об'єктів – це процес групофікації, який є самостійним окремим методом криміналістики. Встановлення групової належності об'єктів, які мають стійку зовнішню форму, є процесом криміналістичної ідентифікації, яка завершується її першою стадією — групофікацією.

Поняття встановлення джерела походження. Поняття "джерело походження" й методику його встановлення запропонував В. Мітрічев. Він інтерпретував джерело походження дуже широко, маючи на увазі будь-яке матеріальне тіло, яке з певних причин може відтворювати інші об'єкти, що відображають ознаки та властивості джерела. У науковій літературі розрізняють три види джерела походження: конкретний предмет; сукупність конкретних предметів; певну масу речовини. Причиною утворення предметів, які походять від одного джерела, є їх взаємодія у процесі життєдіяльності чи в разі скоєння злочину.

У науковій літературі розрізняють три види джерела походження:

а.) Джерело як конкретний предмет, що має стійку зовнішню форму, відображає свої ознаки копіюванням і поділом цілого на частини. Наприклад, у трасологічному дослідженні це слідоутворюючий об'єкт.

б.) Джерело як сукупність конкретних предметів є обмеженою масою однорідних або однотипних предметів (наприклад, ящик цвяхів, коробка скріпок, пачка грошей). Якщо під час злочину такі сукупності предметів виявляються розосередженими, то, порівнюючи їх, і встановивши однакові ознаки, доходять висновку, що всі вони походять з одного джерела, наприклад з конкретного ящика цвяхів» що був у підозрюваного. При цьому

ознаками спільного джерела є випадкові утворення — ознаки, що виникли внаслідок експлуатації і спільного зберігання однакових предметів, їх виробництва на одному й тому ж устаткуванні, а також однакові властивості матеріалу, який використовувався для їх виготовлення.

в.) *Джерело як певна маса речовини* — це сипкі, рідкі та газоподібні речовини, які в результаті ділення утворюють конкретні порції зерна, піску, борошна, рідини, що відображають властивості цілого (іншими словами, джерела походження). Джерелом походження плям крові, залишених на одязі жертви чи на предметах обстановки, є людина; порція масла з картера конкретної автомашини є джерелом походження крапель масла на стоянці; ґрунт з місця події є джерелом походження часток ґрунту на взутті та одязі підозрюваного.

Проаналізувавши поняття джерела спільного походження, доходимо висновку: джерело — це ототожнюваний об'єкт, який існував раніше, а роз'єднані предмети {частки} є засобами ототожнення, яких може бути безліч. Якщо вважати джерелом конкретний верстат, устаткування, на якому виробляються однорідні предмети (гудзики, скріпки, формоване взуття тощо), то він є об'єктом, що підлягає ідентифікації, а продукція, яка виробляється на ньому, — засобом ідентифікації. Тому, встановлення спільного джерела для походження предметів зі стійкою зовнішньою формою — це ідентифікація, а для сипких, рідких і газоподібних речовин — групофікація.

Загальні висновки

Узагальнивши всі моменти можна сказати, що:

- * ідентифікація об'єктів матеріального світу пов'язана з подією злочину та грає важливу роль в процесі розкриття та розслідування злочинів;
- * науковою основою криміналістичної ідентифікації являється положення теорії пізнання про індивідуальну, відносну стійкість і здатність об'єктів матеріального світу відображатися на інших об'єктах;
- * в процесі криміналістичної ідентифікації досліджуються різні об'єкти, які діляться на дві основні групи: ідентифікуємі та ідентифікуючі;
- * ідентифікація об'єктів здійснюється за сукупністю притаманних лише йому ознак, які діляться на загальні і окремі.

Встановлення групової належності — це частково-криміналістична теорія, практична реалізація якої в слідчій практиці, дозволяє встановлювати схожість об'єктів і на цій основі відносити їх до класу, виду, роду чи групи. Встановлення родової (групової) належності є самостійний процес дослідження, поряд з ідентифікацією.

5. Поняття, сутність та методика криміналістичної діагностики.

Тривалий час поняття «діагностика» пов'язувалося лише з *медициною* і розглядалася як розділ клінічної медицини, який вивчає ознаки хвороб, методи і принципи, за допомогою яких встановлюється діагноз. Вона

включає:

- 1) вчення про способи діагнозу;
- 2) встановлення діагнозу, ранню діагностику захворювання.

Сам термін діагностика походить із грецької, зокрема, diagnosis – розпізнавання, розрізнення, визначення. Етимологічне значення терміна (саме три значення) дозволяє більш точно усвідомити сенс діагностики як цілісного процесу, з розподілом на три стадії (або етапи).

Термін «криміналістична діагностика» було запропоновано 1972 р. проф. В. О. Снетковим¹.

Теорія криміналістичної діагностики розглядається як система правил і понять, необхідних для здійснення процесу діагностичного пізнання у рамках кримінального провадження.

Криміналістична діагностика – це процес дослідження властивостей і стану об'єкта (ситуації) з метою встановлення змін, які відбулися в ньому, причини цих змін та їх зв'язок із вчиненням злочином.

Наукове підґрунтя криміналістичної діагностики становлять:

- можливість пізнання події за її відображенням;
- закономірність виникнення криміналістично значущої інформації;
- положення (дані) науки криміналістики про типові моделі відображення механізму злочину (властивості особи, властивості предметів, про взаємодію об'єктів);
- методи і методики криміналістичного діагностування питань, що розкривають зміст мети.

Цілі криміналістичних діагностичних досліджень:

- визначення властивостей і стану об'єкта, його відповідності (невідповідності) заданим характеристикам;

Наприклад: з якого металу виготовлено кільце; чи справний замок

- встановлення факту і причин зміни початкового стану об'єкта або його невідповідності заданим характеристикам (для дослідження обставин дії);

Наприклад: з якого боку проведений злом перешкоди; чи піддавалися документи частковим змінам.

- аналіз кримінальної ситуації: обставин місця, часу, механізму взаємодії суб'єктів, предметів, причинно-наслідкових зв'язків, механізму злочинної події.

Наприклад: встановлення механізму виникнення і розвитку пожежі, причинно-наслідкового зв'язку між коротким замиканням і виникненням пожежі.

Завдання що, вирішуються криміналістичною діагностикою, поділяють на:

а) прості та складні;

¹ Снетков Виктор Алексеевич (р. 12 апреля 1930г.) - доктор юридических наук, профессор. Заслуженный деятель науки РФ. С 1992г. по настоящее время главный научный сотрудник Научно-исследовательской лаборатории Экспертно-криминалистического центра МВД РФ.

б) прямі та зворотні.

До простих діагностичних завдань відносяться:

1) Діагностування безпосередньо властивостей і стану об'єкта:

- дослідження властивостей об'єкта, його відповідність певним (заданим, встановленим стандартом) характеристикам;
- визначення фактичного стану об'єкта, наявності або відсутності будь-яких відхилень від нормального стану;
- встановлення початкового стану об'єкта;
- визначення причин і умов зміни властивостей (стану) об'єкта.

2) Діагностування властивостей і стану об'єкта за його відображенням:

- визначення ступеня інформативності сліду;
- встановлення властивостей і стану об'єкта в момент виникнення відображення;
- визначення причин зміни властивостей або стану об'єкта.

Складні (складені) діагностичні завдання – це дослідження механізмів дій, подій, процесів у їх взаємодії.

• визначення механізму події, процесу, дії:

а) можливість судити про механізм і обставин події за його результатами (наслідками, відображеннями), окремими етапами (стадіями, фрагментами) події;

б) встановлення механізму події в його динаміці;

в) встановлення можливості (неможливості) вчинення певних дій за певних умов;

г) встановлення відповідності (невідповідності) дій спеціальним правилам;

• *встановлення місця події (діянь): їх локалізації, межі, позиції учасників, їх розташування;*

• *визначення можливості (неможливості) вчинення певних дій за певний проміжок часу: періоду або хронологічної послідовності дії (події);*

• *визначення можливості (неможливості) вчинення певних дій за певних умов;*

• *встановлення відповідності (невідповідності) діянь (дій) спеціальним правилам;*

• *з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між діяннями та їхніми наслідками (результатом).*

Прямі діагностичні завдання – це рух дослідження від причин до наслідків.

Це, як правило, прості діагностичні завдання типу: який склад цього об'єкта або його структура; при якій температурі відбувається самозаймання даної речовини тощо.

Прямі складні діагностичні завдання, типу, яким буде механізм даного процесу при заданих умовах, вирішуються при створенні діагностичних методик досліджень.

Зворотні діагностичні завдання – це рух дослідження від наслідку (результату) до причин.

Порівняйте приклад:

пряме завдання – встановити склад і марку металу, з якого виготовлений уламок ножа;

зворотне завдання – реконструювання за уламком «біографії виробу», встановлення технології його виготовлення або причин зламу та ін.

Більшість складних завдань діагностичних досліджень - саме зворотні.

В основі криміналістичної діагностики лежить загальнонауковий метод порівняння, що полягає у зіставленні властивостей або ознак двох чи більше об'єктів, явищ, подій. Метод порівняння використовують для того, щоб зіставити ситуацію, що вивчається, з типовою ситуацією, відомою за закономірностями повторюваних подій.

Метод *порівняння за аналогією* є одним з базових методів криміналістичної діагностики, завдяки якому діагностування виступає як процес звуження множини альтернативних рішень аж до вибору найбільш вірогідного і переходу його в достовірне судження.

Вирішуючи діагностичні завдання у криміналістиці, дослідник йде від вивчення окремого до більш загального і знову до окремого.

Це – вивчення окремих слідів, ознак об'єкта, явищ, подій; оцінка сукупності слідів, зіставлення з типовою моделлю подібного роду слідів (ознак) за описом, наведеним у літературі, і знову звернення до окремого, з метою характеристики події, яка відбулася; кінцевої її розшифровки, уточнення, конкретизації.

Очевидним у криміналістичній діагностиці є хід думок дослідника, що підпорядковується загальним законам пізнання – від чуттєво-конкретного спостереження до абстрактного мислення (оцінці ознак окремо і у сукупності, виборі варіантів, що відповідають картині ознак, яка спостерігається, оцінці результатів зіставлення досліджуваних ознак з найбільш ймовірною моделлю), і знову звернення до конкретного, до практики, до об'єкта дослідження, з тим, щоб дати достовірний висновок про об'єкт, подію, явище, що діагностується.

Основним методом, що використовується в даному випадку, є **моделювання, яке буває:**

- уявним (розумовим);
- фізичним;
- математичним.

6. Об'єкти і суб'єкти криміналістичного діагностування, етапи діагностичного дослідження. Види криміналістичної діагностики.

Об'єктами криміналістичного діагностування є:

Діагностовані об'єкти (ті, що підлягають діагностуванню або ті що необхідно відшукати) – стан, властивість об'єкта, механізм події, ситуація.

Наприклад, з якого боку було вибите вікно, ззовні чи зсередини.

Діагностуючі об'єкти (ті, за допомогою яких відбувається діагностика) – ознаки, що відображаються у матеріальному вигляді та характеризують стан, властивості об'єкта, механізм події.

Наприклад, наявність під вікном шматків битого скла й відсутність таких фрагментів усередині кімнати – свідчить про те, що вікно було розбите зсередини приміщення.

Суб'єкти діагностики – це особи, які вирішують діагностичні завдання під час розкриття й розслідування злочину, вирішення кримінальної справи у суді, а також у ході проведення профілактичних заходів. До них належать:

- експерт,
- слідчий,
- прокурор
- суддя,
- спеціаліст, подеколи інші учасники процесу.

При слідчій діагностиці, в основному при безпосередньому вивченні, розпізнаються і пояснюються властивості, стан та інші споріднені особливості об'єктів, елементів обстановки вчинення злочину.

Наприклад:

- під час огляду місця події для з'ясування механізму вчинення злочину;
- під час конструювання та перевірки слідчих версій тощо.

При судовому діагностуванні може бути повторно діагностовано частково або повністю все те, що було предметом відповідного дослідження на досудовому слідстві.

Експертне діагностування – найбільш поширена і методично розроблена частина криміналістичної діагностики. Подібні завдання практично вирішуються під час проведення будь-якого виду криміналістичної експертизи, а саме:

- а) при безпосередньому дослідженні об'єктів.

Наприклад:

- чи є об'єкт вогнепальною зброєю, придатна вона для здійснення пострілів;
- чи можна відкрити сейф за допомогою тих чи інших засобів;
- яким змінам піддався первісний текст документа, яким способом він був змінений та ін.);

- б) при зовнішньому відображенні ознак об'єкту та їх дослідженні

Наприклад:

- чи придатні виявлені сліди пальців рук і взуття для ідентифікації;

- в якому стані знаходилась особа в момент виконання рукопису, підпису;
- стать і вік особи, яка виконувала текст.

Етапи діагностичного дослідження.

Їх кількість залежить від складності завдання, що вирішується.

I етап. Формулювання завдання діагностичного дослідження (тих завдань, про які ми з Вами говорили вище).

II етап. Вирішення простого діагностичного завдання.

Для цього вивчають ознаки об'єкта, за якими визначають його властивості, стан (наприклад, встановлюють хімічний склад мікрочастинок вибухової речовини з місця події).

Якщо ставиться тільки це завдання – дослідження завершується. Якщо ж просте завдання є тільки початком вирішення складного, – переходять до наступного етапу.

III етап. Побудова типової моделі.

Для цього вивчають ознаки об'єкта і за ними визначають його властивості та стан;

Наприклад: встановлюють хімічний склад мікрочастинок вибухової речовини з місця події; матеріал, з якого виготовлене взуття, що було на нозі підозрюваного; в якому стані замикаючий пристрій тощо.

Якщо ставиться тільки це завдання, то дослідження закінчується.

У разі, коли просте завдання слугує вирішенню більш складного, то переходять до наступного етапу.

IV етап. Встановлення наслідків з отриманої моделі і порівняння гіпотетичних наслідків з відображеннями, які є на елементах матеріальної обстановки. На цьому етапі можливе й виявлення специфічних особливостей об'єктів.

V етап. Формулювання або побудова висновку.

У разі отримання позитивного результату порівняння – встановлюється механізм даної події, процесу, дії.

Наприклад: встановлення механізму вибуху.

У випадку отримання негативного результату – здійснюється повернення до першого або другого етапу.

Види криміналістичної діагностики.

Криміналістичну діагностику можна поділяти на відповідні види за певними класифікаційними ознаками.

За суб'єктами діагностування:

- експертна;
- судово-слідча;
- оперативно-розшукова;
- діагностика свідками, потерпілими тощо.

За вирішуваними завданнями:

- проста і складна;

- пряма і зворотня;

За формою здійснення:

- процесуальна;
- непроцесуальна.

За метою проведення:

- діагностування властивостей і стану об'єкта дослідження;
- діагностування факту і причин динаміки змін об'єкта;
- діагностування кримінальної ситуації.

За змістом і характером експертного дослідження:

- діагностичне дослідження властивостей і стану об'єкта під час його безпосереднього вивчення;
- діагностичне дослідження властивостей і стану об'єкта за його відображеннями;
- діагностичне дослідження механізмів, процесів і дій за безпосередніми результатами (наслідками), конкретними об'єктами, відображеннями.

Криміналістичні дослідження можна характеризувати і за іншими ознаками, але основні, що розглядаються у науковій літературі, зазначені вище.

Відношення криміналістичної ідентифікації до діагностики:

У криміналістичних дослідженнях діагностика зазвичай передуює ідентифікації.

Наприклад: за слідами ніг, ще до того як ідентифікують взуття, можна зробити висновок про напрям руху людини, про приблизну швидкість руху, встановити факт перенесення нею вантажу, про рух в умовах ночі, в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо.

У чому полягає відмінність ідентифікації від діагностики:

1. При ідентифікації об'єкт, що перевіряється, завжди існує матеріально;
2. При діагностиці об'єкта, що перевіряється, може і не бути.

Наприклад: «місце знаходження стріляючого», що фігурує у якості об'єкта дослідження, було, як таке, в момент минулої події.

Цієї ж ситуації в момент діагностування уже немає і це обумовлює необхідність її реконструкції чи моделювання.

7. Криміналістичне прогнозування та його наукове і прикладне значення.

Криміналістика як наука, в умовах криміналізації нових соціально-економічних сфер, не може належним чином реалізовуватися, удосконалюватися і розвиватися без широкого використання в науковому і практичному пізнанні методів наукового і практичного прогнозування його результатів.

Відповідно до положень загальної теорії прогностики, науково

обґрунтоване прогнозування властиве усім наукам, особливо тим, які базуються на пізнанні закономірностей, що об'єктивно діють. У криміналістиці вже більше трьох десятиріч років активно вивчаються закономірності механізму злочинної діяльності, що створило умови не тільки для розробки чисто практичних прогнозів в процесі розкриття та розслідування злочинів, але і теоретичного осмислення цього процесу та його побудови.

Термін «криміналістичне прогнозування» розглядають у двох аспектах:

а) як спеціальну діяльність щодо реалізації положень криміналістичної прогностики на практиці за допомогою використання найефективніших прогностичних методик і спрямовану на побудову прогнозів щодо визначення основних тенденцій, шляхів розвитку криміналістичних об'єктів, їх стану в майбутньому;

б) як галузь правового (юридичного) прогнозування, що є різновидом передбачення у сфері боротьби зі злочинністю, де спільною сферою прогностичних досліджень правознавців, процесуалістів та криміналістів є передбачення тенденцій і перспектив розвитку та вдосконалення методів і засобів проведення розслідування, розширення доказової бази, своєчасного введення нормативного регулювання і відповідальності.

Давайте спочатку визначимося з поняттям криміналістичного прогнозування і на підставі цього розглянемо інші положення, що стосуються функцій, об'єктів, суб'єктів криміналістичного прогнозування та ін.

Криміналістичне прогнозування – це окрема криміналістична теорія, яка являє собою систему наукових положень про загальні закономірності формування і перевірки криміналістичних прогнозів, у тому числі шляхів, засобів і методів боротьби зі злочинністю з урахуванням її можливих кількісних і якісних змін у майбутньому.²

Оскільки прогнозування є невід'ємною функцією криміналістики, то її об'єктами прогнозу виступають сама наука криміналістика та об'єкти її пізнання:

а) злочин (функціональна сторона злочинної діяльності) і породжувані ним наслідки;

б) діяльність щодо розкриття, розслідування та попередження злочинів.

Криміналістичне прогнозування має наступні функції:

а) пошукову;

б) інформаційно-забезпечувальну;

в) інтегративну;

г) орієнтаційну.

Криміналістичне прогнозування може мати характер:

² Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М. : Издательство БЕК, 1997. – С.105-106.

- а) науковий;**
- б) науково-прикладний;**
- в) практичний.**

Наукове прогнозування пов'язане з прогнозуванням подальшого розвитку загальних та окремих наукових положень криміналістики і відповідних напрямів дослідження та їх результатів (прогнозування нових наукових проблем і гіпотез, тенденцій її розвитку, можливого застосування тих або інших наукових розробок і новітніх науково-технічних засобів та ін.). У даному випадку, мається на увазі прогнозування розвитку криміналістики в цілому та її окремих частин. Наприклад, в криміналістиці в останні три десятиліття, у зв'язку з передбаченим криміналістами розширенням окремих потреб слідчої і експертної практики, виникли та розвинулися в її межах ряд нових криміналістичних учень. До їх числа можна віднести такі учення, як: криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів; криміналістична фоноскопія; одорологія; криміналістична кібернетика; ситуалогія та ін.

Науково-прикладне прогнозування спрямовано на прогнозування змін в характері, способах та інших структурних елементах окремих видів злочинної діяльності, в особливостях прояву зовнішніх ознак і можливих змінах в засобах і методах криміналістичної діяльності з розкриття та розслідування злочинів. Таке наукове передбачення істотним чином доповнює криміналістичні прогнози (про майбутній стан злочинності, про її якісні і кількісні зміни) своїми прогнозами про нові засоби боротьби із злочинністю. Наприклад, прогнози кримінології про якісну зміну і швидке зростання організованої злочинності в період переходу до ринкових відносин у сфері економіки, доповнення криміналістичними передбаченнями про зміну об'єктів і предметів кримінального інтересу організованих злочинних груп, способів, обстановки, механізму і засобів їх злочинної діяльності, примусили керівників країни ухвалити відповідні рішення і здійснити певні організаційно-правові заходи. Зокрема, внести відповідні корективи до кримінального і кримінально-процесуального законодавства; розробити Закон «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідні зміни також були зроблені в наукових криміналістичних дослідженнях і розробках.

Практичне прогнозування пов'язане з передбаченням особливостей криміналістичної діяльності з розслідування і попередження конкретного злочину.

Об'єктами такого прогнозування є: розвиток криміналістичних ситуацій; поведінка учасників криміналістичної діяльності; характер тактико-методичних прийомів та їх результатів; способи і засоби вчинення злочинів; процеси збирання і дослідження доказової та іншої криміналістично значущої інформації. Прогнозування, у подібних випадках, має важливе значення для оптимізації будь-якого виду криміналістичної діяльності і особливо слідчої. Зокрема, стосовно останньої, з'являється можливість детальніше і перспективніше оцінити слідчі ситуації та їх можливий розвиток, висунути найбільш реальні слідчі версії, оптимізувати процес планування і організації розслідування, підвищити ефективність слідчих дій,

тактичних прийомів, методів розслідування і техніко-криміналістичних засобів.

Практичне прогнозування поділяється за напрямками на:

- а) слідче;*
- б) експертно-криміналістичне;*
- в) оперативно-розшукове.*

Джерелами формування вихідної для прогнозування інформації є:

1. Наукові дані:

а) положення загальної теорії та окремих криміналістичних теорій (наприклад, дані щодо *повторюваності* способу вчинення і приховання злочинів, механізмів слідоутворення, навичок злочинної діяльності при збереженні стабільності детермінуючих чинників);

б) результати наукометричних досліджень у криміналістиці (наприклад, висновки щодо напрямів, інтенсивності та змісту дисертаційних досліджень з певних проблем криміналістики);

в) відомості, що характеризують сучасний рівень розвитку природничих та технічних наук, дані яких використовуються в криміналістиці, а також тенденції і перспективи розвитку науково-технічного прогресу (наприклад, результати досліджень у сфері природничих, технічних та суспільних наук постають інформаційною базою для побудови прогнозів про шляхи та напрями трансформації та адаптації цих результатів для удосконалення науково-технічних засобів криміналістики і методів їх практичного застосування);

г) результати соціологічних, правових та кримінологічних прогнозів;

г) дані опитувань (результати анкетування, інтерв'ювання наукових і практичних працівників, а також висновки (думки) експертів щодо об'єкта і ситуації прогнозу).

2. Статистичні дані:

а) статистичні дані криміналістичних обліків (інформація про осіб, які вчинили злочини, способи вчинення злочину і відповідні сліди, предмети злочинного посягання);

б) кількісні характеристики злочинності, її окремих видів, динаміки.

***3. Узагальнені дані практики* (в тому числі зарубіжний досвід):**

а) інформація про нові способи вчинення злочинів, нові різновиди злочинних посягань, нові види предмета посягань, трансформацію обстановки, в якій вчиняються ті чи інші злочини;

б) відомості про ефективність тих чи інших засобів, прийомів та методів криміналістики для процесу розслідування і попередження злочинів певного виду;

в) інформація про нові засоби і прийоми судового дослідження, що виникли на практиці тощо.

За масштабом охоплення обставин і фактів, що відображаються в прогностичних судженнях, та обсягом розв'язуваних завдань в судово-

слідчій практиці, прогнозування поділяється на стратегічне, тактичне та індивідуальне.

Під час криміналістичного прогнозування використовуються такі групи методів:

методи отримання вихідної інформації (анкетування, інтерв'ю, моніторинг, активізація досліджень),

методи обробки вихідної інформації (концентрація та формалізація інформації),

методи отримання прогностичної інформації (метод експертних оцінок, екстраполяція, моделювання)

методи верифікації (синтез прогнозів, побудова додаткових моделей, повторна або паралельна розробка прогнозів).

Особливу увагу серед сукупності зазначених методів слід приділити таким методам прогнозування, як метод експертних оцінок, екстраполяція і моделювання.

Метод експертних оцінок – це використання в прогнозуванні психологічних установок експертів в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла на основі великого професійного, наукового досвіду та професійної інтуїції.

Екстраполяція – розповсюдження знань (висновків) з однієї предметної галузі на іншу, яка ще не повністю досліджена.

Звичайно, ізолюване застосування цих методів практично неможливе, бо вони дуже тісно взаємопов'язані. Так, прогностичні моделі припускають екстраполяцію і експертні оцінки. Водночас, експертні оцінки є джерелом екстраполяції і моделювання. Для прогнозів використовуються методи аналогії, індукції і дедукції, статистичні та інші рефлексивні міркування. У діяльності слідчих бригад можливі колективні методи прогнозу, наприклад «мозковий штурм», «генерація ідей» та ін.

Криміналістичні прогнози також можна поділити на певні види, основними з яких є:

- за метою – пошукові, нормативні;
- за характером зв'язків – умовні, безумовні;
- за функціональним призначенням – оперативні, тактичні, стратегічні;
- за кількістю суб'єктів прогнозування – індивідуальні, групові;
- за часовим інтервалом – поточні, короткострокові, довгострокові;
- за кількістю методів – симплексні, дуплексні, комплексні.

Слідче прогнозування, як уже зазначалось, може бути стратегічним, тактичним та індивідуальним.

Стратегічне прогнозування пов'язане з прогнозуванням перспектив розслідування і судового розгляду справи в цілому, з моделюванням наслідків процесуальних рішень, що приймаються, і заходів щодо нейтралізації або мінімізації негативних результатів їх реалізації, а його

висновки є невід'ємною частиною процесу доказування у справі, забезпечуючи планування, визначаючи найприйнятніші форми взаємодії та характеризуючи можливі варіанти розвитку слідчих і судових ситуацій та ін.

Тактичне прогнозування — це прогнозування результативності запланованих тактичних операцій, слідчих дій та прийомів з метою вирішення тактичних завдань у конкретних ситуаціях розслідування і судового розгляду, а також наслідків використання одержаних результатів у доказуванні, ступеня тактичного ризику і засобів його мінімізації тощо.

Індивідуальне прогнозування спрямоване на розробку прогностичної моделі щодо:

а) можливої поведінки професіональних і непрофесіональних учасників під час досудового слідства та судового розгляду (наприклад, поведінка обвинуваченого на допиті, його реакції, форми протидії та ін.);

б) можливого прояву в невстановленого і незатриманого злочинця та його спільників елементів доказової поведінки;

в) можливого місця і часу вчинення злочину, що готується (наприклад, вивчення і аналіз просторового розташування місць вчинення серійних зґвалтувань і вбивств із зґвалтуванням і розробка, на цій підставі, моделей для прогнозування ймовірних районів можливих повторних або серійних злочинів даної категорії, дають змогу локалізувати межі пошуку можливого злочинця в реальних умовах, оскільки вибір злочинцем місця вчинення задуманого злочину з високим ступенем імовірності пов'язаний із місцем його проживання або з місцем вихідної «бази», із якої він, як правило, діє);

г) варіантів підготовки можливих місць переховування осіб, причетних до вчинення злочину тощо.

Характер прогнозування в процесі розслідування залежить від того, на якому етапі воно здійснюється.

На початковому етапі розслідування воно зазвичай буває спрямовано на виявлення й накопичення необхідної для розкриття злочину інформації, особливо такої, яка з часом може зникнути, а також на виявлення злочинця, передбачення його можливої поведінки.

На подальшому етапі, прогнозування, найчастіше, пов'язане з формуванням розгорнутого плану розслідування і передбаченням можливого розвитку ходу і результатів певних слідчих (розшукових) дій, наприклад, допиту підозрюваного, особливо, при його установці на протидію слідчому. У цих прогнозах повинні бути враховані наступні моменти: характер передбачуваних реакцій підозрюваного на зібрані докази, можливість настання тупикових ситуацій і реальних шляхів виходу з них, просочування інформації, втрата важливих доказів, можливість пошуку нових доказів та ін.

На завершальному етапі розслідування прогнозування спрямовано на з'ясування можливих ситуацій, пов'язаних з оцінкою вже зібраного матеріалу, складанням обвинувального акту або ухваленням інших рішень, прогнозування ходу ознайомлення обвинуваченого з матеріалами провадження, а також про можливі результати розгляду справи в суді.

Досвідчені слідчі досить точно прогнозують результати й інших слідчих дій. Зокрема, розшук і затримання злочинців. Головне в цьому прогнозі – де і як можуть проявити і виявити себе в найближчому майбутньому особи, що розшукуються. Крім того, такі слідчі передбачають можливі хитрощі і прийоми з боку осіб, що не зацікавлені в розкритті злочину, і прогнозують заходи відповідної протидії.

У слідчому прогнозуванні широко використовуються дані теорії ігор, рефлексії. Рефлексивні міркування слідчого супроводжуються уявною імітацією висновків та рішень іншої сторони.

Прогнози також можуть бути цілком спрямовані на вирішення профілактичних завдань. Ефективність таких прогнозів, як вже наголошувалося, багато в чому залежить від виявлення і правильної оцінки ситуацій профілактичного характеру, своєрідності об'єктів профілактики, можливих засобів і способів дії на них, при цьому прогнозується і можлива результативність вибраних профілактичних заходів.